

Srđan Vrcan
NACIJA – NACIONALIZAM – MODERNA DRŽAVA

Nakladnik
Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, Jurišićeva 10

Za nakladnika
Ana Rešetar

Urednik
Mirko Banjeglav

Recenzenti
prof. dr. sc. Jovan Mirić
prof. dr. sc. Ivan Prpić

Copyright © 2006., Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb
Sva prava pridržana
ISBN 953-212-271-0

Srđan Vrcan

NACIJA NACIONALIZAM MODERNA DRŽAVA

Između etnonacionalizma, liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i postnacionalnih konstelacija

Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, 2006.

Sadržaj

Umjesto uvoda	9
Prvi dio	
NACIJA I NACIONALIZAM	
1. Uvodne napomene.....	15
Iznenađenje koje iznenađuje.....	15
O nacionalizmu ovdje potkraj XX. i početkom XXI. stoljeća: središnja opća pitanja	17
Razlike u dijagnozi ovog vremena	21
Teorijski oslonci: kombinacija teorijskih zamisli Gellnera, Reiterera i Giddensa	23
Pet mogućih okvira rasprave.....	29
Veliki izazovi današnjice.....	33
Prednosti izučavanja ekstremnih slučajeva	34
2. Polazni uvidi	36
Nacionalizam – glavna struja u politici i kulturi 1990-ih ..	36
Protiv utješnih referencija na ‘kriticu povijesti’, na ‘rad svjetskog uma’ i na ironiju povijesti.....	41
3. Naznake potrebnog distanciranja	45
Distanciranje od nekih tekućih pristupa.....	45
Riječ-dvije unaprijed o pitanjima povijesne odgovornosti..	53
4. Nacija i nacionalizam	76
Neke naznake o modernizaciji i modernizmu	76
Neke naznake o naciji i nacionalizmu	81
5. Tri prijeporne točke: nacionalizam i demokracija, patriotizam i nacionalizam, nacionalizam i fašizam	99

Nacionalizam i demokracija	99
Dobroćudni patriotizam naspram zloćudnog nacionalizma?	105
Nacionalizam i fašizam: temeljiti raskidi ili bitni kontinuiteti?	110
6. Ključni izazovi opće naravi.....	120
7. Središnji izazovi <i>hic et nunc</i>	123
Neupitnost ili upitnost etnonacionalizma?.....	123
O obratu etnonacionalizma u kulturni nacionalizam.....	125
Liberalni nacionalizam kao alternativa	128
Građanska nacija (<i>civic nation</i>) kao optimalno rješenje?....	139
8. Postnacionalne konstelacije – nova održiva alternativa naciji i nacionalizmu?.....	148
Postnacionalne konstelacije na temelju globalizacijskih stvarnosnih prisila.....	150
Postnacionalne konstelacije na podlozi zadanih regio- nalnih kulturnih identiteta nadnacionalne naravi.....	151
Postnacionalne konstelacije na temelju novokonstruiranih kulturnih identiteta.....	152
Postnacionalne konstelacije na temelju faktične kozmopolitacije života u suvremenim društвima ..	153
Postnacionalne konstelacije kao rezultat ‘izmišljanja novih demokratskih metoda prevencije otrovnih plodova demokracije’	155

Drugi dio

O POLITICI IDENTITETA: PRILOG PREPOZNAVANJU UPITNOGA KONTEKSTA

1. Od politike interesa k politici identiteta	161
2. Dva modaliteta politike identiteta	166
3. Održanje i promocija identiteta – stvar države i državne politike	169
4. Kulturni preduvjeti za konsolidaciju održive demokracije u suvremenim prilikama	175
5. Makrostrukturalna uvjetovanost obrata prema politikama identiteta	179

6. Otvorenost i upitnost aktualnog diskursa o politici identiteta	183
---	-----

Treći dio

SUVREMENI PRIJEPORI O CIVILNOM DRUŠTVU

1. Uvod	189
Zbrka oko značenja pojma civilnog društva	189
Civilno društvo – utopijski, borbeni ili čisto opisni pojam?	192
Civilno društvo: između pristupa 'odozgo' i pristupa 'odozdo'	193
Upitnost ključnih svojstava civilnog društva	195
Infrastrukturna podloga civilnog društva	198
Civilno društvo i tri koncepta pravljenja politike	198
2. Rasprave o civilnom društvu na ovim prostorima	201
O civilnom društvu u 1990-ima	201
3. Učinci civilno-društvene prakse u 1990-ima	205
4. Perspektive civilnog društva u novom desetljeću	208
Civilno društvo pred novim izazovima	208
Neki idealno-tipski odgovori na nove izazove	209
Novi izazovi raspravi o civilnom društvu	211
Budućnost bez civilnog društva ili civilno društvo bez budućnosti?	220
Literatura	223
Kazalo imena	233
Bilješka o autoru	237

Umjesto uvoda

Potreбно је razjasniti читateljima ove knjige заšto se u njoj objavljaju tri sadрajno samostalna rada. Prvi je rad posvećen naciji i nacionalizmu, a u osnovi se bavi ispitivanjem i promišljanjem tematike koju dobro opisuјu poznata krilatica “o nacionalizmu као нашој судбини”, коју је у upitnom obliku u nas prvi dosljedno istaknuo Milan Kangrga, te očita suvremena intenzivna traganja za alternativom suvremenom nacionalizmu, ponajprije u znaku traganja за alternativom suvremenom etnonacionalizmu koјему се pripisuју sve očite negativnosti suvremenog nacionalizma као takvog.

Drugi je rad usredotočen na kritičko promišljanje tvrdnji о suvremenom zaokretu od prijašnje politike интереса k prevazi sadašnjih politika identiteta. Time se mijenja narav glavnih kolektivnih subjekata u politici, usporedo s promjenom u naravi i strukturi ključnih društvenih sukoba u postindustrijskom okviru pretvorenih u postmoderne identitetske borbe, a mijenja se i главна struja političkih zahtjeva vezanih za raspodjelu koji se pretežno pretvaraju u zahtjeve oko javnog priznanja kulturne posebnosti i kulturnog identiteta.

Treći se rad bavi suvremenim sporovima о civilnog društva, чије temeljno značenje pregnantno opisuјe Dahrendorfova tvrdnja da se u najnovijim raspravama о civilnog društva očituju dvije tradicionalne struje moderne europske političke misli i prakse: jedna за коју је karakteristično да има stalну потребу за neprijateljem и друга која има потребу за utopijom i utopijskim.

Budući da су те rasprave tematski bliske i povezane, normalno је njihovo objavlјivanje u jednoj knjizi. Naime, riječ је о tekstovima sadрajno uklopljenim u suvremena teorijska kritička promišljanja epohalnih razmjera koja bi trebala dovesti до sociologički kritičke analize “duhovne situacije našeg vremena”. Stoga iza odluke autora да та три rada objavi u

jednoj knjizi stoji razložita nakana da se pokuša učiniti upitnim aktualni paušalni diskurs što dominira na javnoj političkoj i medijskoj sceni u nas – u kojem se ponajčešće pojmovi poput nacije, nacionalizma, etno-nacionalizma i drugih nacionalističkih varijeteta te politike identiteta, civilnog društva i njihovih izvedenica rabe kao sami po sebi razumljivi, jednoznačno definirani, neproturječni i sasvim neupitni, odnosno kao pojmovi *prêt-à-porter* ili *passe-partout*.

Zajedničko objavlјivanje ta tri prividno samostalna rada može se povezati i s činjenicom da su izvorno napisani u sličnim okolnostima i sa sličnim pobudama. Naime, nijedan nije napisan za izravno objavlјivanje nego ponajprije za samorazjašnjavanje nekih bitnih pojnova bez čega se ne bi mogla elaborirati ozbiljna sociološki utemeljena dijagnoza našeg vremena, a u sklopu autorova sudjelovanja na tri velika međunarodna znanstvena projekta u posljednjih desetak godina.

Prvi je bio projekt o kulturnom identitetu Europe ili, popularnije rečeno, o duši Europe, odnosno o onome što bi se moglo nazvati pret-politički i transpolitički definiranim modernim europejstvom. Financirala ga je Evropska unija, a vodili su ga profesori Furio Cerutti i Enno Rudolph.

Drugi projekt, "Između autoritarizma i demokracije", bio je posvećen komparativnom istraživanju društvenih i političkih procesa u Srbiji, Crnoj Gori i Hrvatskoj, a vodili su ga prof. Dragica Vujadinović i prof. Lino Veljak.

Treći je projekt bio posvećen istraživanju civilnog društva, a predvodio ga je švicarski profesor Christopher Solioz.

Sudjelovanje u tim projektima tražilo je izradu radnih materijala i sustavniju kritičku raspravu. Kroz takav rad brzo su se otkrivale brojne nedomišljenosti i nedosljednosti u pojmovnoj aparaturi uobičajenoj u svakodnevnom političkom i medijskom diskursu.

Na kraju, želim se zahvaliti svom prijatelju mr. sc. Zoranu Malenici i Mirku Banjeglavu, uredniku knjige, što su pomogli pri sređivanju referencija za ovu knjigu u trenutku kada me je bolest u tome onemogućila.

U Splitu, 27. lipnja 2006.

Srdjan Vrcan

Ovo je zadržavajuće i zastrašujuće vrijeme.

A. Giddens i V. Huton

Treba li nedostatak jedne dobno-dijagnostičke razjašnjujuće orientacije pokazati da možemo učiti samo iz katastrofa?

Jürgen Habermas

Je li moguće postojanje zajednica koje nisu represivne... Postoji li Salem bez vještice?

Amy Gutman

Koje opcije stoje na raspolaganju onima što žele djelovati izvan nacionalističkih odnošajnih okvira? Jedna je opcija razmotriti da li se emocionalne, moralne, socijalne i političke koristi koje nacije navodno pribavljaju svojim članovima mogu pribaviti iz drugih izvora, a bez popratnog nasilja i mržnje.

Umut Özkirimli

Prvi dio

NACIJA I NACIONALIZAM

1. Uvodne napomene

Iznenadenje koje iznenade

Nema dvojbe da je ono što se događalo i dogodilo u zadnjim desetljećima XX. stoljeća u ovim prostorima za mnoge suvremenike predstavljalo veliko iznenadenje.¹ I to zacijelo višestruko iznenadenje. Prvo, iznenadenje zbog neočekivanih orgija svakovrsnog nasilja – državnog, paradržavnog i repravatiziranog – u prvom ratnom sukobu na tlu Europe nakon Drugoga svjetskog rata i nakon završetka građanskog rata u Grčkoj, ali i s repovima koji se vuku do danas. I sve to samo na sat ili sat i pol leta od europskih metropola zaokupljenih miroljubivim i demokratskim ekonomskim, političkim i kulturnim objedinjavanjem Europe. I, drugo, iznenadenje zbog ukupnih društvenih učinaka već više od desetljetne dominacije nacionalizma koja je dovila do velikih promjena na političkoj, demografskoj, ekonomskoj i konfesionalnoj mapi Europe. A u toj su Europi, prema Helsinškoj povelji, postojeće granice navodno trebale biti nedodirljive i svete, tj. nepromjenjive bez uzajamnog pristanka svih strana u igri. Te su granice postale, međutim, kao što je odavno za Indiju rekao lord Curzon, „uistinu oštrica britve o kojoj visi moderno pitanje rata ili mira, života ili smrti nacija“ (Banerjee, 1998).

Ako je točno, kako upozorava Miroslav Hroch, da se “čini da je Zапад suočen, nakon što je nestala ‘sablast komunizma’, s jednom novom sablasti: sablasti nacionalizma i samoodređenja” (Hroch, 1995:65), onda

---

1 To je Stefano Bianchini opisao na sljedeći način: “većina analitičara, znanstvenika, političara te međunarodno javno mnjenje bilo je iznenadeno kad je izbio rat jugoslavenske secesije i kad je pogodio cijelu postkomunističku tranziciju na Balkanu. Čak i u ovom slučaju oni su patili od dva velika interpretativna nedostatka koja su se ticala (1) podcjenjivanja pristupa u znaku političke kulture ili (2) pristupa u znaku političke kulture koji je slijedio dominantni model građanske /civic/ kulture. Zboga toga nisu mogli prepoznati prijenos dvije dominantne političke kulture, to jest dva niza političkih vjerovanja: znanja i pravila koja se odnose na marksizam i niza koji se odnosi na nacionalizam”.

je suočavanje s tom novom aveti u velikoj mjeri bilo stimulirano upravo onim što se u devedesetim godinama događalo na ovim prostorima. Za pravo, područje bivše Jugoslavije u devedesetim godinama može se promatrati kao svojevrsni društveni laboratorij na tlu moderne Europe, ali posve u skladu s tvrdnjom Tomáša Masaryka o Evropi kao laboratoriju, no laboratoriju na grobovima.

To iznenađenje zapravo ne bi trebalo biti iznenađenje. Ono uistinu iznenađuje po razmjerima destrukcija koje su ovi prostori pretrpjeli u tom desetljeću, ali same destrukcije ne bi uopće trebale bilo koga iznenaditi. Treba se samo prisjetiti tvrdnje Anthonyja Giddensa da “nijedna od najvećih ličnosti koje se sada obično smatraju glavnim utemeljiteljima moderne društvene teorije, uključivši i Maxa Webera, nije predviđela kakve će divlje i rušilačke sile biti oslobođene u našim vremenima” (Giddens, 1992:3). A to bi značilo da bi iznenađenje moglo biti jedino u tome što je posrijedi bilo novo i za mnoge neočekivano svjedočanstvo o razmjerima “divljih i rušilačkih sila” koje su inače na djelu i u današnjem svijetu. To bi iznenađenje, međutim, doista moglo ponekoga u sociologiji iznenaditi. I to zbog neočekivane snage prodora nacionalizma. Vrijedi se, naime, prisjetiti činjenice “da ni buka ni bijes nacionalističkog nasilja koje je neočekivano razbijalo funkcionalno jedinstvo društvenih korpusa nisu naišli nego na slab odjek u velikim sociološkim teorijama. Émile Durkheim, Tönnies, Simmel, Pareto i, dapače, sam Max Weber nisu im pridavali nego skromno mjesto u svojim razmišljanjima” (Birnbaum, 1999:1). Na sličan način, to bi iznenađenje moglo ponekog iznenaditi samo u vremenskoj dimenziji, to jest u tajmingu ako bi se doista povjerovalo u izričiti Gellnerov zaključak da su “četerdesete godine bile razdoblje *par excellence* etničkih masovnih ubojstava i progona” (Gellner, 1991:131).

To iznenađenje uistinu iznenađuje, barem u sociologiji, pod pretpostavkom da su se na vrijeme uvažila neka novija teorijska upozorenja. Takvo je upozorenje Ulricha Becka da je “put do nacionalne države popločan represijom. Njegov zakon glasi: ili-ili. To znači: prema van isključivanje, konstrukcija tuđinaca, slika neprijatelja i njihovo uklanjanje (ubijanje) u (prijetecim) ratovima; prema unutra prisilna asimilacija, protjerivanje, zatiranje kulture i života ‘devijantnih’ grupa koje se ne priklanjaju ‘materinjem’ jeziku državne istovjetnosti”. Takve su i znakovite tvrdnje Ernesta Gellnera da “tokovi nacionalizma nikad ne teku mirno” ili njegova upozorenja da se “svi nacionalizmi ne mogu zadovoljiti, barem ne istovremeno”, pa tako da “zadovoljavanje jednog donosi

Srđan Vrcan
NACIJA – NACIONALIZAM – MODERNA DRŽAVA

Nakladnik
Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, Jurišićeva 10
tel.: 01/4810-819, 4810-820
faks: 01/4810-821
e-mail: gmtk@gmtk.net
www.gmtk.net

Lektor
Boris Beck

Korektorica
Nataša Polgar

Grafički urednik
Nenad B. Kunštek

Likovno rješenje korica
Bojan Krstić

Tisak i uvez
Grafomark, Zagreb

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb
UDK 316.356.4
323.1
VRCAN, Srđan
Nacija, nacionalizam, moderna država :
Između etnonacionalizma, liberalnog i kul-
turnog nacionalizma ili građanske nacije i
postnacionalnih konstelacija / Srđan Vrcan.
– Zagreb : Golden marketing-Tehnička knji-
ga, 2006.
Bibliografija. – Kazalo.
ISBN 953-212-271-0
I. Nacija -- Sociološko gledište
II. Nacionalizam -- Studija
300725072